

Ο « Η ΔΙΑ ΤΩΝ ΑΡΕΤΩΝ ΕΠΙΔΙΩΞΗ ΤΗΣ ΕΥΔΑΙΜΟΝΙΑΣ ΠΑΡ' ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙ»

Αφροδίτη Κ. Κωνσταντινοπούλου

Υπ. Διδάκτωρ Φιλοσοφίας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών/
Φιλολόγος- Εκπαιδευτικός Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης
afroditikonstand@yahoo.gr

Περίληψη: Στο Α' βιβλίο των Ηθικών Νικομαχείων ο Αριστοτέλης αναφέρεται στο «ἀκρότατον ἀγαθόν» που επιδιώκουν με τις πράξεις τους οι άνθρωποι, την εὐδαιμονία. Η διερεύνηση της έννοιας της εὐδαιμονίας τον οδηγεί στη διαπίστωση ότι «ἡ εὐδαιμονία ἐστὶ ψυχῆς ἐνέργειά τις κατ' ἀρετὴν τελείαν» (= η εὐδαιμονία είναι ἐνέργεια της ψυχῆς του ἀνθρώπου σύμφωνα με τους κανόνες της τέλει ἀρετῆς.) Ἐπομένως, η εὐδαιμονία συνδέεται με την ψυχή και την ἀρετή, και, κατὰ συνέπεια, καθίσταται ἀπαραίτητη η διερεύνηση της ουσίας της τελευταίας, καθότι μόνο με την κατάκτηση αὐτῆς δύνανται οι ἀνθρωποι να εξασφαλίσουν την εὐδαιμονία. Στην ἀριστοτελική διάνοηση ὅμως η έννοια της εὐδαιμονίας δεν ἀφορᾷ μόνο στα ἠθικά ἔργα, ἀλλὰ και τα πολιτικά. Η διασύνδεση αὐτῶν τῶν ἐπιστημονικῶν ἀντικειμένων με ἐπίκεντρο την εὐδαιμονία ἔχει ὡς λογικὸ ἀρμό την έννοια του στόχου προς τον ὁποῖο κατευθύνεται ὁ ἀνθρώπινος βίος. Η εὐδαιμονία του ἀτόμου ἀποτελεῖ συνάμα και εὐδαιμονία της πόλης· ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ της εὐδαιμονίας εξασφαλίζει στην πολιτεία ἓνα άτομο ικανὸ και ἀυτάρκες να διάγει πολιτικὸ και κοινωνικὸ βίον ἐν πνεύματι ἀρμονίας. Αὐτὴ ἡ ἀρμονία του ἰδιωτικοῦ με τον κοινωνικὸ και δημόσιο βίον εἶναι ἡ υπέρτατη μορφή του καλοῦ και ἀγαθοῦ. Στα ἠθικά Νικομάχεια τὸ καλὸ της πόλεως εἶναι ἀνώτερο ἀπὸ τὸ καλὸ και την εὐδαιμονία του πολίτη. Εἶναι ἀδύνατον να γνωρίσει ὁ πολίτης την εὐδαιμονία ὅταν ἡ πόλις νοσεῖ ἀλλὰ και ἡ ἴδια ἡ πολιτεία ἔχει σκοπὸ και χρέος να διαμορφώσει ἐνάρετους πολίτες γιατί μεταξύ αὐτῶν ὑπάρχει σχέση δομικὰ ἀρρηκτὴ και ἀλληλεξαρτῶμενη προκειμένου να ἐπιτευχθεῖ τὸ υπέρτατο τέλος ἐπ' ἀγαθῶ ὅλων, τὸ «εὖ ζῆν».

Λέξεις κλειδιά: εὐδαιμονία, ἀγαθὸ, ἀρετὴ, πόλις

THE PURSUIT OF EUDAIMONIA BY VIRTUES ACCORDING TO ARISTOTLE

Abstract: In the 1st book of «*Ethics Nicomachian*», Aristotle refers to eudaimonia, the "ultimate good" that men pursue with their acts. Exploring the notion of eudaimonia leads him to find out that «*Eudaimonia is the action of the soul of a person according to the rules of perfect virtue*». Therefore, eudaimonia is associated with the soul and virtue, and therefore it becomes necessary to investigate the essence of the latter, because only by conquering it can people obtain eudaimonia. According to Aristotelian intelligence, however, the concept of

Eudaimonia refers not only to moral works but also to political ones. The interconnection of these scientific subjects with focus on eudaimonia has as a logical connection to the meaning of the goal to which human life is directed. Eudaimonia of the person is, at the same time, eudaimonia of the city; the moral virtue of eudaimonia can be secured for the state by a person capable and self-sufficient to live a political and social life in a spirit of harmony. This particular harmony of the private with the social and public life is the supreme form of good. In «Ethics Nicomachian», the well being of the city is superior to the well being and the eudaimonia of the citizen. It is impossible for the citizen to experience eudaimonia when the city doesn't. Also, the state itself has the purpose and the duty to form virtuous citizens because between them there is a relationship that is structurally indistinguishable and interdependent in order for «good life» to be reached as the ultimate end for the good of all.

Keywords: Orphism, Sun, Moon, Stars, Calendar

« Πᾶσα τέχνη καὶ πᾶσα μέθοδος, ὁμοίως δε καὶ πρᾶξις τε καὶ προαίρεσις ἀγαθοῦ τινός ἐφίεσθαι δοκεῖ»¹ (Κάθε τέχνη και κάθε επιστημονική έρευνα, ομοίως, λοιπόν, και κάθε πράξη και έλλογη απόφαση φαίνεται ότι αποβλέπει σε κάποιο αγαθό).

Στην αρχή των Ηθικών Νικομαχείων δηλώνεται η ύπαρξη ενός αγαθού προς το οποίο αποβλέπει κάθε ανθρώπινη δραστηριότητα. Η πληθώρα όμως πράξεων, τεχνών και επιστημών σηματοδοτεί και την ύπαρξη πολλών σκοπών². Προς αποφυγήν όμως διαιωνίσεως επ' άπειρον της σκοποθεσίας, πρέπει να εντοπιστεί ο ύστατος εκείνος σκοπός που οδηγεί στο υπέρτατο αγαθό³. Εντούτοις, ως προϋπόθεση προβάλλεται η έρευνα της φύσεως αυτού προκειμένου να εντοπιστεί σε ποια τέχνη ή επιστήμη ανήκει⁴, έρευνα που απαιτεί «ἐπί σωτηρία τῆς ἀληθείας καὶ τὰ οἰκεῖα ἀναιρεῖν»⁵, κατά τον φιλόσοφο.

Ως κυρίαρχη επιστήμη θεωρείται για τον Αριστοτέλη η πολιτική καθότι εμπεριέχουσα όλες τις άλλες επιστήμες καθορίζει τις πρακτέες ενέργειες των πολιτών. Η διαφύλαξη του αγαθού της πολιτείας ανάγεται σε έργο υψίστης αξίας, όταν λαμβάνει χώρα σε επίπεδο έθνους και πόλης⁶. Ωστόσο, οι νέοι δε θεωρούνται κατάλληλοι για τη σπουδή της πολιτικής, διότι στερούνται εμπειρίας της πρακτικής ζωής⁷.

¹ Αριστοτέλους, *Ηθικά Νικομάχεια*, 1094 a 1-3.

² Αυτόθι, 1094 a 11-16.

³ Αυτόθι, 1094 a 21-25.

⁴ Αυτόθι, 1094 a 28-32.

⁵ Αυτόθι, 1096 a 17-20

⁶ Αυτόθι, 1094 b 8-12.

⁷ Αυτόθι, 1095 a 3-5: «Διό τῆς οὐκ ἔστιν οἰκεῖος ἀκροατῆς ὁ νέος· ἄπειρος γάρ τῶν κατὰ τόν βίον πράξεων»,

Καταλυτικός παράγοντας της ηθικής και διανοητικής εξέλιξης είναι η ωριμότητα αναγομένη σε επίπεδο ήθους και νόησης εν εξελίξει του χρόνου και εν απαλλαγή παθών, γιατί εν εναντία περιπτώσει η γνώση καθίσταται ανωφελής⁸. Κατά τον Αριστοτέλη, υπάρχουν τρία είδη ανθρώπων και αντίστοιχων βίων, επί τη βάσει των υπηρετούντων σκοπών, κατ' αναλογία της τριμερούς διαίρεσης των μερών της ψυχής κατά Πλάτωνα.

Η ουσία της ευδαιμονίας λανθασμένα συνδέεται απ' τους κοινούς ανθρώπους με την ηδονή, τον πλούτο ή την τιμή⁹ διότι καταλαμβάνομενοι υπό των παθών τους κρίνουν σύμφωνα με τον τρόπο ζωής που διάγουν. Οι κοινοί και οι χυδαίοι ταυτίζουν την ευτυχία με την ηδονή. Οι επίλεκτοι επιδιώκουν τη δόξα ως σκοπό της πολιτικής ζωής, ο οποίος στην αριστοτελική διάνοηση θεωρείται επιπόλαιος¹⁰, καθότι η δόξα φαίνεται να ανήκει περισσότερο σε αυτούς που την αποδίδουν παρά στους αποδέκτες. Μάλιστα, οι πολιτικοί, κατά τον φιλόσοφο, επιδιώκουν τη δόξα, για να επιβεβαιώσουν οι ίδιοι την αγαθότητά τους¹¹. Η κοινωνική ζωή, λοιπόν, είναι εξαρτώμενη και υποτασσόμενη στην κρίση του συμπολίτη.

Σε ό, τι αφορά τον τρόπο ζωής που αποβλέπει στην υλική ευημερία απορρίπτεται, καθώς λειτουργεί προς χάριν του πλουτισμού και όχι της ευδαιμονίας. Η εντελέχεια αυτής της δραστηριότητας ευνοεί τον σκοπούμενο και όχι τον ενεργούντα. Επομένως, αυτό το είδος δεν μπορεί να είναι ελεύθερο, άρα ούτε ενάρετο. Βέβαια, μπορεί τα υλικά αγαθά να λειτουργούν ως μέσο για την επίτευξη της ευδαιμονίας, αφού η ένδεια αυτών επιφέρει εξαθλίωση, εντούτοις, τα αγαθά της ψυχής έχουν πρωταρχική αξία στην αρχαία ελληνική διάνοηση¹². Η ευδαιμονία, κατά τον Αριστοτέλη, δε βασίζεται στα εξωτερικά αγαθά, αλλά ενέχει αυτάρκεια και τελειότητα γιατί αποτελεί τον σκοπό των δράσεών μας και επιλέγεται χάριν εαυτής και μόνο.¹³

Επιπρόσθετα, για να χαρακτηριστεί ευδαίμων ο βίος χρειάζεται «*ἀρετῆς τελείας και βίου τελείου*¹⁴», διότι στο ανθρώπινο γίγνεσθαι επέρχονται μεταβολές και συμπτώσεις – αστάθμητοι παράγοντες- με συνέπεια ένας ευτυχής να περιπέσει σε μεγάλη συμφορά στα γηρατειά. Εάν όμως ενεργεί σύμφωνα με την αρετή, κατά τον φιλόσοφο, θα υποφέρει με σύνεση, αξιοπρέπεια και μεγαλοψυχία τις ευμετάβλητες συγκυρίες του ανθρώπινου βίου και θα πράξει το καλύτερο δυνατό επί τη βάσει των υπαρχόντων μέσων¹⁵.

Όπως αναφέρθηκε, ο άνθρωπος για τον Αριστοτέλη μόνο μέσω της αρετής μπορεί να καταστεί ευδαίμων, γι' αυτό και αναζήτησε με τόση επιμονή τον ορισμό της στα *Ηθικά Νικομάχεια*. Ωστόσο, προτού διατυπώσει τον ορισμό, προβαίνει σε μια τριμερή διαίρεση της

⁸Αυτόθι, 1095 a 5-14.

⁹Αυτόθι, 1095 a 21-30.

¹⁰Αυτόθι, 1095 b 25-28.

¹¹Αυτόθι, 1095 b 31-33.

¹²Κούτρας, (1978), σσ. 344-351.

¹³Αριστοτέλους, *Ηθικά Νικομάχεια*, 1097 b, 8-25.

¹⁴Αυτόθι, 1100 a, 4-11.

¹⁵Αυτόθι, 1100 b 20-36 και 1101 a 1-4.

ψυχής: στο «λόγον ἔχον μέρος», στο οποίο κυριαρχεί η λογική και αναφέρεται στις διανοητικές αρετές, στο «ἄλογον», στο οποίο κυριαρχούν συμπεριφορές που ουδόλως σχετίζονται με το νου και αφορούν κατώτερα ένστικτα και βιολογικές λειτουργίες, και σε ένα ενδιάμεσο μέρος, το «ἐπιθυμητικόν», στο οποίο μετέχουν τόσο το «ἔλλογον» όσο και το «ἄλογον» μέρος της ψυχής και σχετίζεται με τις αρετές που περιγράφουν τον χαρακτήρα του ανθρώπου, δηλαδή τις ηθικές.

Στην αρχή του Β' βιβλίου των *Ηθικών Νικομαχείων*¹⁶ επισημαίνεται η διττή φύση της αρετής, η διανοητική και η ηθική. Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, οι διανοητικές αρετές αναπτύσσονται κυρίως με τη διδασκαλία, άρα απαιτούνται χρόνος και εμπειρία για να αναπτυχθούν, αλλά οφείλονται και στη φύση του ανθρώπου, έχουν δηλαδή ἐμφυτες καταβολές. Αναφορικά με τις ηθικές αρετές, τονίζεται ότι καλλιεργούνται με την αγωγή, τη συστηματική εξάσκηση, μέχρι να προκληθεί εθισμός σε αυτές. Συγκεκριμένα, ο Αριστοτέλης πίστευε βαθύτατα ότι το ἦθος εξαρτάται από το ἔθος, δηλαδή τον εθισμό σε έναν συγκεκριμένο τρόπο συμπεριφοράς. Αυτός είναι και ο λόγος που ετυμολογεί τη λέξη ἠθικός από τη λέξη ἔθος (εκτεταμένος τύπος της λέξης ἦθος¹⁷), οδηγούμενος στην επισήμανση των πραγματικών σημασιών των λέξεων μέσω της ετυμολογικής τους προέλευσης. Είναι προφανές ότι ο Αριστοτέλης ταυτίζει το σημαίνον με το σημαινόμενον, ότι δηλαδή πιστεύει στην ταυτότητα «λέγεσθαι= εἶναι», προσδίδοντας οντολογικό περιεχόμενο στις λέξεις. Μάλιστα, προς το τέλος των *Ηθικών Νικομαχείων*¹⁸ του, αφορμώμενος από το πόσο δύσκολο είναι να εγκαθιδρυθεί «ἦθος εὐγενές καί ὡς ἀληθῶς φιλόκαλον» στις νεανικές ψυχές, οι οποίοι «πάθει ζῶντες τὰς ἡδονὰς διώκουσι καί δι' ὧν αὐταὶ ἔσονται, φεύγουσι δέ τὰς ἀντικειμενικὰς λύπας», εστιάζει στην πληθώρα των απόψεων που διατυπώθηκαν σχετικά με το πώς καθίστανται οι άνθρωποι τελικά αγαθοί: «οἱ μὲν φύσει, οἱ δὲ ἔθει, οἱ δὲ διδασχῆ», για να καταλήξει στο ἔθος, αφού πρώτα απέρριψε τη φύση λόγω ότι δεν εξαρτάται από τον άνθρωπο, αλλά και τη διδασχῆ, καθώς δεν επιφέρει πάντα το ίδιο αποτέλεσμα σε όλους. Ωστόσο, δε θα ήταν άστοχο εδώ να σημειώσουμε ότι τέτοιες απόψεις θα τις είχε διδαχθεί ο Σταγειρίτης φιλόσοφος και από τον Πλάτωνα: «κυριώτατον γάρ οὖν ἐμφύεται πᾶσι τό πᾶν ἦθος διὰ ἔθος», αναφέρει σχετικά στους *Νόμους*¹⁹.

Αριστοτελική θέση είναι ότι καμία από τις ηθικές αρετές δεν υπάρχει ἐμφυτη στον άνθρωπο, αφού εκείνα που υπάρχουν από τη φύση δε γίνεται να αποκτήσουν διαφορετικές συνήθειες²⁰. Προς επίρρωση, παρατίθενται εμπειρικά δεδομένα για να ενισχυθεί η θέση ότι τα εκ φύσεως δεν μπορούν να αλλάξουν συμπεριφορά: η πέτρα, λόγου χάριν, που από τη φύση της φέρεται προς τα κάτω, όσες φορές και αν προσπαθήσει κάποιος ρίχνοντάς την προς τα πάνω, δεν μπορεί να συνηθίσει σε αυτό. Το ίδιο συμβαίνει, τονίζει ο Αριστοτέλης, και με

¹⁶Αὐτόθι, 1103a 14-20

¹⁷Μπαμπινιώτης, (2005), σ. 723.

¹⁸Αριστοτέλους, *Ηθικά Νικομάχεια*, 1179 b 10 κ. εξ.

¹⁹Πλάτωνος, *Νόμοι*, 792 e 1-2.

²⁰Αριστοτέλους, *Ηθικά Νικομάχεια*, 1103 a 19-25.

τη φωτιά: επ' ουδενί δε δύναται να αποκτήσει τη συνήθεια να κινείται προς τα κάτω. Όλα αυτά βέβαια οδηγούν στο συμπέρασμα πως οτιδήποτε υπάρχει φύσει πρώτα το κατέχουμε ως δυνατότητα και έπειτα πραγματώνεται ως ενέργεια. Επί παραδείγματι, δεν κατέστημεν ικανοί να βλέπουμε επειδή πολλές φορές ασκηθήκαμε στην όραση, αντιθέτως, η δυνατότητα προϋπήρχε²¹. Ο άνθρωπος γεννιέται με την ικανότητα να δεχθεί τις ηθικές αρετές ως έξεις και να τελειοποιείται ως προς αυτές μέσα από το όρθως έθίζειν.

Συμπερασματικά, οι ηθικές αρετές ούτε έχουν την προέλευσή τους στη φύση, ούτε αποτελούν παρέκκλιση από αυτή («...οὐτ' ἄρα φύσει οὔτε παρά φύσιν ἐγγίνονται αἱ ἀρεταί, ἀλλὰ πεφυκόσι μὲν ἡμῖν δέξασθαι αὐτάς, τελειομένοις δέ διὰ τοῦ ἔθους²²...»). Αντιθέτως, η φύση είναι αυτή που κάνει τους ανθρώπους δεκτικούς στις ηθικές αρετές, που σημαίνει ότι οι άνθρωποι έχουν εκ φύσεως την προδιάθεση να τις δεχτούν. Η αρετή είναι λοιπόν είδος τελειώσεως μέσω της οποίας ο άνθρωπος εκπληρώνει τον σκοπό της υπάρξεώς του και γίνεται τέλειος με την απόκτησή της.

Παράλληλα, η διανοητική αρετή στην αριστοτελική διάνοηση εξαρτάται από τη διδασκαλία και απαιτεί χρόνο, εφόσον η μαθησιακή διαδικασία καταλαμβάνει μεγάλη χρονική διάρκεια, αλλά και εμπειρική εξάσκηση, η οποία και πάλι προϋποθέτει χρονική έκταση. Εκ των ανωτέρω, συνάγεται ότι την ευθύνη για τη μετάδοση των διανοητικών αρετών, όσων είναι διδακτών, την έχει ο δάσκαλος, με την καθοδήγηση του οποίου μπορεί κάποιος να γίνει φορέας γνώσεων.

Από την άλλη, όσον αφορά την ηθική αρετή, είναι έξις και εξαρτάται –όπως ειπώθηκε– από τον εθισμό του ανθρώπου σε έναν συγκεκριμένο ανώτερο τρόπο συμπεριφοράς με την επανάληψη ποιοτικά όμοιων ενεργειών²³. Άρα, και η απόκτηση της ηθικής αρετής απαιτεί χρόνο. Εντούτοις, την κύρια ευθύνη εδώ έχει πλέον ο «διδασκόμενος», δηλαδή αυτός που εθίζεται, διότι προκειμένου να γίνει αγαθός, πρέπει να το επιθυμεί -να είναι αποτέλεσμα έλλογης και ελεύθερης προσωπικής επιλογής- και να το επιδιώκει με σταθερή και αμετάκλητη συμπεριφορά («είδῶς, βεβαίως, προαιρούμενος²⁴»).

Ο Αριστοτέλης προβάλλει ως αποδεικτικό στοιχείο -για το ότι προηγείται η ενέργεια της δυνατότητας στην ηθική αρετή- αυτό που συμβαίνει στις πόλεις²⁵: οι νομοθέτες επιδιώκουν να καταστήσουν ενάρετους τους πολίτες με τον εθισμό τους σε ηθικές πράξεις. Το μέσο για να υλοποιηθεί αυτή η επιδίωξη είναι οι νόμοι. Έτσι λοιπόν, ο νόμος που θεσπίζεται ύστερα από προσεκτική σκέψη, «ὁ κείμενος ὀρθῶς²⁶», συνιστά τις αρετές, απαγορεύει τις κακίες και έχει άριστα αποτελέσματα. Αντίθετα, ο νόμος που συντάσσεται με

²¹ Αὐτόθι, 1103 a 28-31.: «οὐ γὰρ ἐκ τοῦ πολλάκις ἰδεῖν ἢ πολλάκις ἀκοῦσαι τὰς αἰσθήσεις ἐλάβομεν, ἀλλ' ἀνάπαλιν ἔχοντες ἐχρησάμεθα, οὐ χρησάμενοι ἔσχομεν».

²² Αὐτόθι, 1103 a 25-28.

²³ Αὐτόθι, 1103 b 22-23: «ἐκ τῶν ὁμοίων ἐνεργειῶν αἱ ἔξεις γίνονται. διό δεῖ τὰς ἐνεργείας ποιάς ἀποδιδόναι...»

²⁴ Αὐτόθι, 1105 a 31-33.

²⁵ Αὐτόθι, 1103 b 1-7.

²⁶ Αὐτόθι, 1129 b 30.

πρόχειρο και επιπόλαιο τρόπο «άπεσχεδιασμένους²⁷» δεν επιφέρει εξίσου καλά αποτελέσματα. Γι' αυτό, λοιπόν, θεωρεί ο Αριστοτέλης υπεύθυνους για τα φαύλα πολιτεύματα (εδώ ο όρος σημαίνει λιγότερο καλά, όχι κακά) τους νομοθέτες που αποτυγχάνουν στην επίτευξη του στόχου τους. Επί τη βάση αυτής της αναφοράς στο έργο του νομοθέτη, ο Σταγειρίτης φιλόσοφος συνδέει για άλλη μια φορά τη διδασκαλία με την καλλιέργεια των ηθικών αρετών και επισημαίνει ως κριτήριο διάκρισης της αγαθής πολιτείας από τη φαύλη το κατά πόσο οι νομοθέτες επιτυγχάνουν να καταστήσουν με τη δική τους καθοδήγηση ενάρετους τους πολίτες.

Καταλυτικός παράγοντας όμως είναι και η σημασία της ορθής παιδείας που πρέπει να παρέχεται «εὐθύς ἐκ νέων», να οδηγεί στη διαμόρφωση των σωστών ἔξεων (όπως τις υπαγορεύει ο ορθός λόγος), και να καθιστά το παιδί ικανό να χαίρεται και να λυπάται μόνο με ό, τι αξίζει, όπως έλεγε και ο Πλάτων²⁸, αφού οι αρετές σχετίζονται με τις πράξεις και τα πάθη. Η έλλειψη και η υπερβολή όμως φθείρουν τη μεσότητα, αποτελούν κακίες και πρέπει σε κάθε περίπτωση να αποφεύγονται. Ασφαλιστική δικλείδα αποτελεί η μεσότητα «προς ἡμᾶς», δηλαδή το υποκειμενικό μέσο που εντοπίζει και επιλέγει η λογική του φρόνιμου ανθρώπου στις ηθικές του ενέργειες, αφού η μεσότητα δεν εφαρμόζεται στις διανοητικές αρετές.

Κριτήριο ότι έχουν πια διαμορφωθεί οι σωστές ἔξεις αποτελεί το ευχάριστο συναίσθημα που βιώνει ο ενάρετος άνθρωπος κατά τη διάπραξη ενάρετων ενεργειών, αφού ενεργεί αυτοβούλως και εν επιγνώσει τη χρονική στιγμή που πρέπει, για τα πράγματα που πρέπει, σε σχέση με τους ανθρώπους που πρέπει και με τον δέοντα τρόπο²⁹. Έτσι, πραγματικά σώφρων είναι ο άνθρωπος που απέχοντας από τις σωματικές ηδονές αισθάνεται χαρά από το ίδιο καθεαυτό γεγονός, ενώ αυτός που ενοχλείται λόγω της αποχής είναι ακόλαστος³⁰, αφού στην ουσία λειτουργεί υπ' ανάγκη και άνευ προαιρέσεως.

Στις ακρότητες των πράξεων και των παθών, πάντα το ένα άκρο εκ των δυο είναι περισσότερο λανθασμένο και γι' αυτό ο φιλόσοφος συμβουλεύει να αποφεύγουμε το περισσότερο αντίθετο προς το μέσον, βρίσκοντας τις φυσικές μας κλίσεις και διαφυλάσσοντας τον εαυτό μας από τα αντίθετα, γιατί δεν μπορούμε αδέκαστοι να κρίνουμε την ηδονή και τη λύπη³¹.

Η αριστοτελική αρετή είναι, λοιπόν, πραγμάτωση ενέργειας που συντελεί στην επίτευξη της τελείωσης του προορισθέντος εκ φύσεως έργου κάθε όντος. Ως προς την

²⁷ Αυτόθι, 1129 b 31.

²⁸ «διό δεῖ ἤχθαι πως εὐθύς ἐκ νέων, ὡς ὁ Πλάτων φησίν, ὥστε χαίρειν τε και λυπεῖσθαι οἷς δεῖ», Αριστ. Ηθ. Νικ., 1104 b 12-14.

²⁹ Αυτόθι, 1106 b 21-23.

³⁰ Αυτόθι, 1104 b 4-9.

³¹ Αυτόθι, 1109 b 1-10

οντολογική της υπόσταση είναι μεσότητα, αφού βρίσκει και επιλέγει το μέσον, ενώ ως προς τον αξιολογικό της χαρακτήρα αποτελεί ακρότητα, καθότι ταυτίζεται με το εὖ και ἀριστο³².

Καταλήγοντας, αξίζει να επισημάνουμε όχι μόνο τον κοινωνικό και πολιτικό χαρακτήρα της αριστοτελικής ηθικής, αλλά και τον ηθικό χαρακτήρα της πολιτικής. Η αρετή του Αριστοτέλους δεν μπορεί να εννοηθεί εκτός κοινωνίας, αφού αποκτά αυτοσυνειδησία όταν αλληλεπιδρά το εγώ με το εσύ της υπάρξεως του άλλου. Ο άνθρωπος ως «φύσει πολιτικόν ζῶον³³», είναι προορισμένος να ζει στην πόλη γιατί μόνο αυτή μπορεί να του διασφαλίσει την ύψιστη αυτάρκεια³⁴ που θα τον οδηγήσει στην ηθική και πνευματική ολοκλήρωση μέσα από την οποία δομικά και νομοτελειακά επιτυγχάνεται ο υπέρτατος σκοπός της πολιτείας: το «εὖ ζῆν», η ευδαιμονία των πολιτών εν συνόλω.

Βιβλιογραφία

- Aristotle, (2009). *The nicomachean ethics*, translated by David Ross, revised with and introduction and notes by Lesley Brown, Oxford: Oxford University Press.
- Aristotle, (1998). *The Politics*, translated by Ernest Barker; revised with an introduction and notes by R. F. Stalley, Oxford: Oxford University Press.
- Γεωργούλης, Κ. Δ. (2000). *Ιστορία της Ελληνικής Φιλοσοφίας*, εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα.
- Γεωργούλης, Κ. Δ. (1962). *Αριστοτέλης ο Σταγίριτης*, εκδ. Ιστορικής και Λαογραφικής Εταιρείας Χαλκιδικής, Θεσσαλονίκη.
- Düring, Ing. (1991-1994). *Αριστοτέλης, Παρουσίαση και Ερμηνεία της σκέψης του*, τόμ. Α', Β', μετ. Γεωργίου – Κατσιβέλα, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα.
- Κούτρας, Δημ. (1978), «Η ευδαιμονία στην ηθική φιλοσοφία του Αριστοτέλους», *Πρακτικά Παγκόσμιου Συνεδρίου «ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ» (Θεσσαλονίκη 7-14 Αυγούστου 1978)*, εκδ. Υπουργείου Πολιτισμού & Επιστημών, Αθήνα.
- Μπαμπινιώτης, Γ. (2005). *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, Β' έκδοση, Κέντρο Λεξικολογίας, Αθήνα.
- Νιάρχος, Κων. (2008). «*Αρχαία Έλληνική Φιλοσοφία μετά τῶν θεμελιωδῶν αὐτῆς ἐννοιῶν*». τόμος Α', Ἐθν. Βιβλ. Ἑλλάδος, Αθήνα.
- Plato, (1988). *The laws of Plato*/ translated, with notes and an interpretive essay by Thomas L. Pangle, Chicago: University of Chicago Press.
- Πλάτων, Νόμοι, (1975), μετάφραση- σημειώσεις Κ. Φίλιππας, εκδ. Πάπυρος, Αθήνα.
- Ross, W. D., (2001). *Ο Αριστοτέλης*, μετ. Μ. Μήτσου, Γ' εκδ., Αθήνα, Μ. Ι. Ε. Τ.

³² Αυτόθι, 1107 b, 6- 8.

³³ Αριστοτέλους, *Πολιτικά*, 1253 a 3.

³⁴ Αυτόθι, 1252 b 29-1253 a, 1326 b 4

ΔΙΕΘΝΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ
ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

*5ο Διεπιστημονικό Συνέδριο Φιλοσοφία και Κοσμολογία: Αφιέρωμα στα 2400
χρόνια από την γέννηση του Αριστοτέλη: Τόμος Πρακτικών*

Ένωση Ελλήνων Φυσικών

*5th Interdisciplinary Conference on Philosophy and Cosmology: in celebration of
the 2400th anniversary from Aristotle's birth: Volume of Proceedings*

ISBN: 978-960-93-8881-8
